

حقوق شرکت‌ها

حقوق باستانکاران در شرکت‌های تجاری

دکتر محمد حیدری

مدرس دانشگاه

سرشناسه:	حیدری، محمد، فروردین ۱۳۶۴.
عنوان قراردادی:	ایران. قوانین و احکام. Iran. Law etc.
عنوان و نام پدیدآور:	حقوق شرکتها: حقوق بستانکاران در شرکت‌های تجاری. / مؤلف: دکتر محمد حیدری.
مشخصات نشر:	تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۳۷۰ ص.
شابک:	ISBN 978-964-325-529-9
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	بدهکاران و بستانکاران -- ایران
موضوع:	Debtor and creditor -- Iran
موضوع:	تعهدات (حقوق) -- ایران
موضوع:	Obligations (Law) -- Iran
موضوع:	حقوق تجارت -- ایران
موضوع:	Commercial law -- Iran
موضوع:	شرکت‌های تجاری -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع:	Iran -- Trading companies -- Law and legislation
موضوع:	حقوق تطبیقی
موضوع:	Comparative law
رده‌بندی کنگره:	۸۱۱KMh
رده‌بندی دیویی:	۳۴۶/۵۵۰۷۷
شماره کتابشناسی ملی:	۵۸۰۱۲۱

حقوق شرکتها

حقوق بستانکاران در شرکت‌های تجاری

مؤلف: دکتر محمد حیدری

ناشر: شرکت سهامی انتشار

چاپ اول: ۱۳۹۸

چاپخانه حیدری: ۵۰۰ نسخه

۶۰۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، نرسیده به میدان بهارستان، جنب خیابان ملت، شماره ۹۲

کدپستی: ۱۱۴۳۹۶۵۱۱۸ تلفن: ۳۳۹۰۴۵۹۲ دورنگار: ۳۳۹۷۸۱۶۸

تلگرام و اینستاگرام: @entesharco

WWW.ENTESHARCO.COM Email: info@entesharco.com

فروشگاه شماره ۱: تهران خیابان جمهوری اسلامی، نبش خیابان ملت، شماره ۹۲، تلفن: ۳۳۱۱۴۰۴۴

فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان انقلاب، بازارچه کتاب، تلفن: ۶۶۴۱۳۶۸۴ دورنگار: ۶۶۹۶۷۱۰۴

فهرست اجمالی

- بخش نخست: شرکت تجاری و حمایت از بستانکاران شرکت ۱۷
- فصل اول: پیشینه شکل‌گیری، مبانی و ویژگی‌های شرکتهای تجاری ۱۹
- مبحث اول: پیشینه شکل‌گیری شرکتهای تجاری و مبانی اقتصادی شرکت ۱۹
- مبحث دوم: ویژگی‌های شرکتهای تجاری ۳۹
- فصل دوم: مفهوم، مبانی و حدود حمایت از بستانکاران شرکت تجاری ۷۳
- مبحث اول: مفهوم بستانکار و اقدام آنها ۷۴
- مبحث دوم: علل، مبانی و چگونگی حمایت حقوق شرکها از بستانکاران ۸۷
- بخش دوم: حمایت قانونی از بستانکاران در برابر قواعد ساختاری شرکت ۱۱۵
- فصل اول: حمایت از بستانکاران در برابر ایرادات سازمانی شرکت ۱۱۷
- مبحث اول: تبیین چهره سازمانی شرکت ۱۱۷
- مبحث دوم: ضمانت اجرای تخلف از تشریفات سازمانی شرکت ۱۲۶
- فصل دوم: حمایت از بستانکاران از طریق قواعد سرمایه شرکت ۱۶۷
- مبحث اول: قواعد تامین سرمایه و حقوق بستانکاران ۱۶۷
- مبحث دوم: قواعد حفظ سرمایه و حقوق بستانکاران ۱۸۸
- بخش سوم: حمایت قانونی از بستانکاران در برابر کنترل کنندگان شرکت ۲۳۷
- فصل اول: حمایت در برابر مدیران شرکت ۲۳۹
- مبحث اول: نظریه تکلیف مدیران جهت توجه به منافع بستانکاران ۲۳۹
- مبحث دوم: مسئولیتهای مدنی مدیران در برابر بستانکاران ۲۸۱

۴ ■ حقوق شرکت‌ها: حقوق بستانکاران در شرکتهای تجاری

۳۰۵	فصل دوم: حمایت در برابر سهامداران و شرکای شرکت
۳۰۶	مبحث اول: بررسی نظریه «خرق حجاب شرکت»
۳۲۳	مبحث دوم: حمایت‌های حقوقی از بستانکاران در قبال شرکا در حقوق ایران
۳۴۷	فهرست تفصیلی

www.ketab.ir

فهرست علایم و اختصارات

ص.ف.	صفحات
ص.ص.	صفحات
ق.ت.	قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱
ل.ج.ق.ت.	پیش‌نویس لایحه جدید قانون تجارت
ل.ق.ا.ق.ت.	لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷
ن.ک.به.	نگاه کنید به
ق.ب.ت.ا.ج.ا.ا.	قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۰/۶/۱۳
AC.	Appeal Cases
ACLC.	Australian Company Law Cases
ALL E R.	All England Law Reports
All E.R..	All England Law Reports
B.C.L.C.	Butterworth's Company Law Cases
BCC.	British Company Law Cases
BGH.	Bundesgerichtshof
BMLR.	Butterworths Medico-Legal Reports
CA.	Company Act
Ch.	Chancery Division
DTI.	Department of Trade and Industry
Et al.	et alia
Et seq.	et sequence
EURL.	Entreprise Unipersonnelle à Responsabilité Limitée

EWCA.	England and Wales Court of Appeal (Civil Division) Decisions
EWHC.	England and Wales High Court of Justice
GmbH.	Gesellschaft mit beschränkter Haftung- German limited liability Company
GMBHG.	the German limited liability Company Act
HLE.	Humane law enforcement
Ibid.	Ibidem
JCLS.	Journal of Civil Law Studies
LLC.	Limited liability company
Ltd.	Limited
MLR.	The Modern Law Review
MULR.	Melbourne University Law Review
NZLR.	New Zealand Law Reports
OJLS.	Oxford Journal of Legal Studies
Op.cit.	opus citatum / opera citato
OPUS.	The Oxford Programme for Undergraduate Studies
p.	page
PLC.	Public limited company
pp.	Pages
PUB.	Publisher, publication
SARL.	Société à Responsabilité Limitée
SLT.	Scots Law Times
UKHL.	United Kingdom House of Lords
WLR.	Weekly Law Reports

«درون توست اگر خلوتی و انجمنی است
برون ز خویش کجا میروی جهان خالی است»
بیدل دهلوی

پیشگفتار

نخست: طرح موضوع

شرکتهای تجاری که از نظام «مسئولیت محدود» شرکا بهره می‌برند، امروزه به عنوان یکی از نهادهای حقوقی و اصلی‌ترین فعالان بخش اقتصادی تمام کشورها به شمار می‌روند که توسط قانونگذاران مورد شناسایی قرار گرفته‌اند و در برتو نظریه «استقلال شخصیت حقوقی» دارای کلیه حقوق و تکالیف اشخاص حقیقی هستند مگر آن دسته از حقوق و

۱- موضوع بحث این پژوهش به طور کلی ناظر به شرکتهای تجاری است که از نظام «مسئولیت محدود شرکا» بهره می‌گیرند و مسئولیت شرکای این شرکتها تا میزان سرمایه‌ای است که به شرکت آورده‌اند. این گونه از شرکتها در کشورهای مختلف با نام‌های گوناگونی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. در حقوق ایران، سه نوع از شرکت‌های تجاری که در ماده ۲۰ قانون تجارت احصا شده‌اند مشمول این نظام مسئولیتی هستند: شرکتهای سهامی، با مسئولیت محدود و شرکتهای تعاونی. البته در شرکت‌های مختلط نیز مسئولیت برخی از شرکا تابع این نظام مسئولیتی است. در حقوق انگلیس و کشورهای تابع نظام کامن لا این دسته از شرکتها عمدتاً با عنوان Limited Liability Companies (LLC) مورد شناسایی قرار گرفته‌اند که خود این شرکتها نیز انواع مختلفی دارند. در حقوق آلمان این گونه از شرکتها (Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH) خوانده میشوند که ممکن است با یک شریک و یا دو یا چند شریک تاسیس شوند. در حقوق فرانسه نیز برخی از اشکال شرکت‌های با نظام مسئولیت محدود به صورت شرکت با یک شریک (Entreprise Unipersonnelle à Responsabilité Limitée – EURL) و شرکت با دو یا چند شریک (Société à Responsabilité Limitée – SARL) مورد شناسایی قرار گرفته‌اند.

تکالیفی که صرفاً در خصوص اشخاص حقیقی قابل تصور است. پذیرش نظریه شخصیت حقوقی شرکت و تأکید بر جایگاه سازمانی در تعریف شرکت آثار مثبت بسیار زیادی به دنبال داشته است بخصوص از منظر سهامداران و شرکای شرکت. از جمله این آثار مثبت، جدایی شخصیت حقوقی شرکت از شرکا، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری شخصی شرکا، تجمع سرمایه‌های اندک و قدرت مانور سرمایه، حکومت اکثریت سرمایه در تصمیم‌گیری، مکانیسم سازمانی مشخص در تصمیم‌گیری، اداره و نظارت بر شرکت و اعتماد عمومی و آثار دیگری «هر یک مزایای فراوانی به همراه دارد. قاعده «مسئولیت محدود شرکا» نیز یکی دیگر از رتبه‌های شرکت‌های تجاری با نظام مسئولیت محدود است که محمل امنی برای سرمایه‌گذاری شرکا، این شرکت‌ها فراهم نموده است به نحوی که مسئولیت شرکا در اینگونه از شرکت‌ها فقط تا میزان سرمایه‌ای است که به شرکت آورده‌اند.

از سوی دیگر فایده‌های دیگری در ورای پوشش شخصیت حقوقی شرکت و بهره‌گیری از قاعده مسئولیت محدود شرکا، در پاره‌ای موارد آثار سویی نیز به دنبال داشته و موجب «بیرونی ساختن ریسک» سرمایه‌گذاری شرکت گردیده است. این آثار به طور کلی در ارتباط با دو دسته از اشخاص قابل تصور است؛ یکی سهامداران و شرکای اقلیت که به ناچار در پنجه قدرت دارندگان اکثریت سرمایه گرفتار می‌افتند و ناگزیر به تبعیت از تصمیم اکثریت هستند و دیگری اشخاصی هستند که هیچگونه نقشی در ساختار شرکت ندارند لکن در روند فعالیتهای تجاری با شرکت‌های تجاری مشارکت و معاملات تجاری دارند که در قوانین تجاری با عناوین متفاوتی مانند بستانکار، طلبکار و... با عنوان شخص ثالث و ذینفع یاد شده‌اند. بستانکاران شرکت‌های تجاری که خود نیز ممکن است شرکت تجاری باشند عمدتاً اشخاصی هستند که در جهت تجارت و کسب سود اقدام به فعالیت تجاری نموده و با شرکت‌های تجاری دیگر اقدام به انواع فعالیتهای تجاری از قبیل سرمایه‌گذاری، خرید و فروش و انجام خدمات مینمایند. از همین روی برخی اقدامات در ساختار شرکت ممکن است به ناحق به ضرر بستانکاران شرکت تمام شود؛ حال آنکه دنیای تجارت مبتنی بر دو اصل «اعتماد» و «سرعت» است. سرفصل اقدامات زیانبار مزبور را بدین شرح می‌توان توصیف نمود:

۱- از جمله این اقدامات میتوان به مدیریت ساختار گسیخته و غیر اصولی شرکت توسط مدیران شرکت اشاره کرد که با اقدامات و تصمیمات نادرست خود منافع طرف‌های تجاری خود را به خطر می‌اندازند. این امر بخصوص زمانی که شرکت‌ها در وضعیت مالی بحرانی قرار دارند بیشتر مشهود است. از سوی دیگر شرکت گاهی ممکن است بواسطه ارتکاب

تقصیر موجبات زیان به اشخاص ثالثی را فراهم نماید که بر طبق قواعد مسئولیت مدنی موجب ضمان شرکت می‌گردد. بدیهی است این دسته از اشخاص که به عنوان بستانکاران غیر قراردادی و غیر ارادی می‌توان از آنها یاد کرد، از حداقل فرصت لازم برای کسب تضمین برخوردار نیستند.

۲- اقدامات ناصواب برخی سهامداران عمده شرکتها که کنترل شرکت را به طور غیر مستقیم بر عهده دارند نیز گاهی موجب تهدید بستانکاران شرکت است. این دسته از سهامداران که به عنوان «مدیران پشت پرده»^۲ شناخته می‌شوند، در ورای پوشش شخصیت حقوقی شرکت، منویات خود را از طریق «مدیران ظاهری» عملی نموده و با تحمیل ریسک ناشی از مالیتهای پرخطر شرکت به بستانکاران، زمینه‌های بی‌ثباتی و بی‌اعتباری در حقوق تجارت را فراهم می‌آورند.

۳- رمایه شرکت تضمین طلب بستانکارهاست. این مساله یک قاعده بنیادین در حقوق شرکتهاست. بر این اساس هر اقدامی که سرمایه شرکت را در معرض تضییع قرار دهد برخلاف افق این شرکت خواهد بود. تضییع سرمایه شرکت خود مقوله‌ای پیچیده است که به شیوه‌های مختلف، در سالانه و گاه در اثر تصمیمات نادرست مدیران و گاه در نتیجه اوضاع بد اقتصادی جامعه، اتفاق می‌افتد.

۴- از سوی دیگر امروزه ساختار سازمانی شرکت جزءلاینفک شرکت بوده و تاکید بیش از حد بر جنبه قراردادی و عقدی، تعریف شرکت، گرایش رنگ باخته و مغلوب است. این ساختار سازمانی، هنجارهای پیش ساختاری را تبیین نموده که رعایت آنها ضروری است. قوانین شرکتها و اساسنامه شرکت، تشکیل دهنده منشور اداره این سازمان تجاری هستند. ضرورت تشکیل و تعیین مجامع عمومی تعیین هیئت مدیره و مدیر عامل و بازرسان شرکت و تبیین اختیارات و تکالیف هریک از این ارکان و پیش‌بینی ضمانت اجرای نقض قواعد مربوطه خود حاکی از نقش پررنگ ساختار سازمانی شرکت است. هرچند انجام فعالیتهای تجاری در قالب این ساختار سازمانی موجب انجام شدن فعالیت تجار و تقویت توان تصمیم‌گیری آن و آثار مثبت دیگری میشود، لکن نقایص سبب‌گذاری‌های این ساختار و تردید در اختیار ارکان شرکت و رعایت تشریفات قانونی در انتصابهای ارکان قانونی شرکت و یا تأیید اقدامات و روندهای شرکت یا عدم رعایت آن موجب تضییع حقوق بستانکاران شرکت می‌گردد.

بستانکار شرکت تجاری در مواجهه با این مشکلات با سه مساله مهم روبرو است. اول، مسئولیت محدود شرکا نسبت به دیون و مسئولیتهای شرکت و عدم امکان رجوع به شرکا.

دوم، حاکمیت نظریه نمایندگی و رکنیت در خصوص مدیران و فقدان مسئولیت آنها در قبال دیون شرکت، سوم، محدودیت سرمایه شرکت و امکان تضییع دارایی شرکت توسط شرکا و مدیران و در نتیجه لاوصول ماندن دیون شرکت. با این اوصاف بستانکار چاره‌ای جز مراجعه به خود شرکت ندارد و اگر شرکت در پی اقدامات خلاف منافع و آسیب زننده مدیران دچار انحطاط مالی شده باشد جای این سوال باقی خواهد بود که آیا راهکار حمایتی که قانون بواسطه آنها از بروز چنین وضعیتهایی پیشگیری نماید و یا با مسئولین آن برخورد نماید برای بستانکاران شرکت وجود دارد؟

دوم: اهمیت و هدف پژوهش

امروزه در حوزه حقوق قراردادهای، تحت تاثیر رویکردهای هنجارگرایانه، مسأله حمایت از طرف ضعیف قرارداد، به وسیله شناخته شده است و اتکای بیش از حد رویکردهای سنت گرا بر تاثیر نامحدود اده بر تعین آثار عقود و قراردادهای، رویکردی رنگ باخته تلقی می‌شود. به نحوی که در حقوق قراردادهای، توجه‌ای به نام حمایت از طرف ضعیف قرارداد و یا مقابله با شروط ناعادلانه در جهت برقراری امنیت اقتصادی در حوزه قراردادهای مطرح گردیده است.^۴ این چالش در حقوق تجارت و به‌ویژه در خصوص روابط خاص در حوزه حقوق شرکتها نیز به گونه‌ای دیگر مطرح است. آیا حقوق تجارت به عنوان شاخه مستقلی از حقوق خصوصی راهکارهای عدالت مدارانه‌ای برای تقویت اعتماد در روابط تجاری و تنظیم و تنسيق آنها ارائه می‌نماید؟ «اشخاص ثالث با حسن نیت» مذاق طرفهای ضعیفی هستند که در مراودات تجاری با تجار و یا در برخورد با نهادهای تجاری، زمند حمایت هستند. طرح قواعدی مانند «اصل استقلال امضائات»، «قاعده منع توسل به اسنادات رابطه منشاء» و «وصف تجریدی بودن اسناد تجاری» از جمله تلاش‌هایی است که در جهت تمهید امنیت تجاری در حوزه حقوق اسناد تجاری به کار گرفته شده است.^۵ به نحوی که در پرتو

۴- برای دیدن تحلیل رویکردهای هنجارگرایانه در حقوق قراردادهای و تبیین نظریات مربوط به حمایت از طرف ضعیف قرارداد ن.ک. به: کاظم پور، سید جعفر، راهکارهای حمایت از طرف ضعیف قرارداد (مفهوم، مبانی، رویکردها)، انتشارات فکر سازان، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۲.

۵- هرچند اصول و قواعد فوق در قانون تجارت ایران به صراحت مورد اشاره واقع نشده است لکن رویه قضایی و دکتیرین تردیدی در پذیرش و اعمال آن ندارد. برای دیدن تحلیل اصول فوق ن.ک. به: اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت تطبیقی (چک، سفته و برات در حقوق ایران، فرانسه و انگلیس)، انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ دوم، تهران، ۱۳۹۲؛ عبدی پور فرد، ابراهیم، مباحثی تحلیلی از حقوق تجارت، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، قم، ۱۳۹۲؛ سکوتی نسیمی، رضا، مباحثی تحلیلی از حقوق اسناد تجاری، انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۳؛ صقری، محمد، حقوق بازرگانی اسناد، شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۸۷.

«مسئولیت تضامنی» پیش‌بینی شده برای مسئولان سند تجاری، می‌توان بر این اعتقاد بود که حقوق اسناد تجاری، امنیت لازم را برای «شخص ثالث باحسن نیت» فراهم ساخته است.

موضوع حمایت از بستانکاران شرکتهای تجاری در حقوق خارجی به خصوص در حقوق کشورهایی چون انگلستان، آمریکا، آلمان، فرانسه و همچنین سطح اتحادیه اروپا همواره یکی از موضوعات مورد بحث در طی چند دهه گذشته بوده است. شاید بتوان اولین گرایشات حمایت مدارانه در سطح قانونگذاری در اتحادیه اروپا را در سال ۱۹۷۶ میلادی، همزمان با تصویب «دومین دستورالعمل حقوق شرکتهای»^۶ ملاحظه نمود که مقرراتی را در خصوص حداقل سرمایه شرکتهای عمومی با رویکرد حمایت از بستانکاران پیش‌بینی نمود و به تدریج کشورهای عضو اتحادیه قرار گرفت. به تبعیت از این مقرر، آثار متعددی در حقوق خارجی در ارتباط با حمایت حقوقی از بستانکاران شرکتهای تجاری به رشته تحریر درآمده است که تکیه اصلی آنها بر «نظام حفظ سرمایه»^۷ شرکت استوار است. همچنین در خصوص اهداف مدیران در قبال منافع بستانکاران و همین طور، کنار نهادن شخصیت حقوقی شرکت بر قالب نظریه «خرق حجاب شرکت» آثار متعددی در کشورهای مختلف بوجود آمده است که هر یک به طور خاص به موضوعات مزبور اختصاص یافته‌اند.

حال این پرسش اساسی در زمینه حقوق شرکتهای قابل طرح است که آیا به طور کلی در حقوق شرکتهای تجاری، ضرورتی به توسعه حقوق اشخاص ثالث و بستانکاران شرکت از طریق وضع و تبیین راهکارهای حمایت قانونی و فراتر از حمایتهای مقرر در قراردادهای خصوصی وجود دارد یا خیر؟ این سوال به نحو جایز در حقوق ایران نیز قابل طرح است؛ آیا حقوق شرکتهای ایران در ارتباط با بستانکاران شرکتهای تجاری از یک رویکرد حمایت مدارانه بهره می‌برد یا خیر؟ براین اساس اهداف و رویکردهای پژوهش در راستای تثبیت و تقویت یکی از اصول بنیادین حاکم بر حقوق تجارت به نام «اعتقاد تجاری» است.

6 - Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976.

- این دستورالعمل بعدها در سالهای ۲۰۰۶، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۲ مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفته است. ن.ک. به دستورالعمل‌های:

Directive 2006/68/EC,

Directive 2009/109/EC

Directive 2012/30/EU

این دستورالعمل‌ها در نشانی اینترنتی ذیل قابل دسترس هستند:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006L0068>

7 - Capital maintenance Regime.